

Stefka István:

Hol a haza?

(Szépirodalmi, 1982. 320 old.)

Stefka István műve a Petőfi Rádió hullámhosszán havonta sugárzott Egy hazában című, a magyarországi nemzetiségek életét bemutató riportsorozata felhasználásával készült, és a Nemzetiségek Magyarországon 1945–1980 alcímet viseli. A magyarországi nemzetiségek életéből harmincöt év megpróbáltatásait, küzdelmeit, eredményeit és sikereit ismerheti meg belőle az olvasó. Tényeket, dokumentumokat idéz, emberi sorsokat mutat be. A magyarországi nemzetiségek életének szinte minden területét felöleli. Fejezetek szólnak nemzetiségeink rövid történetéről, a nemzetiségi kérdés elméleti problémáiról, a nemzetiségek és a magyarság együttéléséről, a magyarországi nemzetiségek száma megállapításának nehézségeiről, nemzetiségkutatásunk jelenlegi helyzetéről, a nemzetiségek jogvédelméről, demokratikus szövetségeiről, a különböző nemzetiségi csoportok nyelvi állapotáról, kulturális ellátottságáról, az asszimilációs jellegéről, folyamatáról és kormányunk aktív kisebbségi politikájáról, amely mindent elkövet, hogy a nemzetiségeink minél tovább fennmaradhasanak, megtarthassák nemzeti létüket.

A becslések szerint hazánkban 450 000 nemzetiségi állampolgár él: horvátok, németek, románok, szerbek, szlovákok és szlovének. Számuk azért becsült, mert a népszámlálási kérdőíveken csak mintegy egynegyedük vallotta magát nemzetiséginek. Ez az ellentmondás a múlt súlyos öröksége. Voltak sötét esztendők, amikor a nemzetiségek többsége rettegések közepette, megfélemlítve élt az országban. A németek az igazságtalan kitelepítéstől és vagyonekzobzástól retteghettek, az áttelepülésre nem hajlandó szlovákoknak pedig az erőszakolt lakosságcsere miatt volt szoronganivalójuk. A délszláv lakosságot a Tájékoztató Iroda határozatai után megromlott magyar–jugoszláv viszony következményeként zaklatták.

A nemzetiségi politika elméletének és gyakorlatának fejlődését a szocialista országokban – köztük hazánkban is – hosszú ideig az automatizmus káros elméletének érvényesülése bénította meg. A nemzetiségi kérdés kutatása sokáig tabu volt tudósaink számára. A Pécsi Kisebbségi Intézet felszámolásával a magyarországi nemzetiségkutatás hosszú időre

megszűnt létezni, s csak 1969-ben, az Országos Pedagógiai Intézet Nemzetiségi Tanszékének megalakulásával indulhatott meg újra bizonyos kutatómunka. Azóta több intézményük is foglalkozik nemzetiségi kutatásokkal – több-kevesebb eredménnyel –, de még 1981-ben is szomorokva kellett a szerzőnek megállapítania, hogy az „egész országra kiterjedő kutatásra egyik intézmény sem vállalkozott – hiába létezik a Nemzetiségi Kutató Bizottság. Különösen nem beszélhetünk a nemzetiségi kérdés társadalmi vonatkozású kutatásában elért eredményekről, kivéve azt a néhány komoly tanulmánykötetet, amelyeket Kővágó László jelentett meg.”

„Egyre inkább sürgető feladat egy igen átgondolt, szükségletekre alapozott nemzetiségi kutatás megszervezése, amely előbbre viheti a nemzetiségi politika alkalmazását. Mert ha elfogadjuk, hogy a tudományosság napjainkban a társadalmi fejlődés törvényszerűsége, ez vonatkozik a nemzetiségi kérdés tudományos vizsgálataira is” – állapítja meg a szerző.

A nemzetiségi kérdés iránt napjainkban megnőtt az érdeklődés, mert a nemzetiségek helyzete világszerte „neuralgikus ponttá” vált. A szerző mindenél fontosabbnak tartja, hogy „nemzetiségeink jól érezhessék magukat, szabadon építhessék ki kapcsolataikat származási országukkal, ha úgy tetszik: anyanemzetükkel, és hasonlóképpen a szomszéd országokban élő magyar nemzetiségek hazánkkal.” A szomszédos országokban élő hárommillió magyar sorsáról sem feledkezni meg, akkor sem, amikor a magyarországi nemzetiségek számára követel még több jogot, még több támogatást és még több lehetőséget anyanyelvük és hagyományaik megőrzéséhez, a megmaradáshoz, mert mindezek lehetővé tetele a határainkon túl élő magyarság számára is létkérdés.

A szerző Szentgotthárdtól Battonyáig kalauzol végig bennünket az ország nemzetiségeklakta vidékein. Mindenütt otthonosan mozog, egyformán jól tájékozott, akár a legnépesebb magyarországi nemzetiség, a németek anyanyelvi oktatásáról, akár a kis lélekszámú vendek népi hagyományainak gyűjtéséről legyen is szó.

Részletesen foglalkozik a nemzetiségi általános iskolák mindkét típusának: a nyelvtanító és a kétnyelvű nemzetiségi iskola problémáival, a nemzetiségi pedagógusok képzésének helyzetével, a könyvtárak beszerzési gondjaival, a nemzetiségi

tankönyvellátással, tankönyvkiadással és tankönyvterjesztéssel, a múzeumok gyűjteményeinek feldolgozásával, a néphagyományok megőrzésével, a kihaltban levő népi kismesterségek szakember-utánpótlási gondjaival, a nemzetiségi újságok olvasottságával és feladataival, a rádióelőadások gyakoriságával és műhelygodaival.

Mindig a felelősség vezérli, a „közöm van ahhoz, ami itt történt Kelet-Európában, ami itt történt Magyarországon” felelőssége. Mindig hiteles léggörcs tud teremteni, bármiről szól, bárhová viszi el az olvasóját. Mindig a legilletékesebbeket szólaltatja meg a nemzetiségek életéről: országos híru tudósokat, a nemzetiségi kérdés kiváló szakembereit, a nemzetiségi élet felelős vezetőit, a mindennapok alakítóit, tanácsi vezetőket, pedagógusokat, népművelőket, egyszerű embereket, kétkezi dolgozókat vagy népi hagyományokat őrző és továbbadó idős embereket.

A tanulmány- és dokumentumgyűjteményből reális kép tárul az olvasó elé a hazánkban élő nemzetiségek életéről, akik a magyarokkal egyenrangú állampolgárai az országnak. Beilleszkedtek társadalmunkba, szülőföldjüket hazájuknak tekintik. Úgy illeszkedhetek bele az ország társadalmi és gazdasági életébe, hogy közben nemzetiségük megőrzéséről, anyanyelvükről, kultúrájukról, hagyományaikról sem kényszerültek lemondani. Nemzetiségi politikánk célja is ez, a nemzetiségi lakosság beolvadása nélküli integrálása. E cél megvalósítása során a nemzeti kisebbség számára inkább többet kell adnunk annál, amennyi az egyenlőség alapján járna, mint kevesebbet.

Stefka István könyve nemcsak a magyarországi nemzetiségi politika eredményeinek elismerő regisztrálása, hanem a megvalósítás során felmerült gondok, hiányosságok és hibák feltárása, a továbblépés lehetőségeinek keresése is. Tollát mindig a segítség, a jobbtítás szándéka vezeti.

Sohasem kozmetikáz, nem kertel, nem kendőz el semmit, mindig őszintén ír. „Egyfelől intézkedések, törvények, rendeletek, határozatok és a cselekvő akarat igyekeznék megteremteni azokat a feltételeket, amelyek az állampolgári jogokon kívül is járnak. Másfelől a végrehajtás hiányossága, a hozzá nem értés vagy elzárkózás akadályozza egyes helyeken, hogy a nemzetiségek valóban éljenek, élhessenek jogaikkal” – állapítja meg könyve utószavában.

Stefka István tanulmány- és dokumentumgyűjteménye úttörő vállalkozás, amely jól tájékoztatja az olvasót hazánk nemzetiségi politikájának gyakorlati megvalósulásáról.

Kovács J. Béla

Két verses tudósítás a nagy komáromi földrengésről¹

A Duna-parti városok közül az egyik legváltozatosabb történetű az a Komárom, amely a Csallóköz délkeleti csúcsában, a Kis- és Nagy-Duna összefolyásánál található. Várát már I. István király „az

ősalapítású királyi vármegyék egyikének székhelyévé tette.”² A város, amely századokon át virágzó kézműiparáról és kereskedelméről volt híres, fénykorát a XVIII. század közepétől éli, Mária Terézia 1745-ben szabad királyi város rangra emeli. A fejlődésnek azonban hamarosan vége szakad, a városok romlásához vezető pusztító események – járvány, ostrom, árvíz, tűzvész, földrengés – közül ez utóbbi gyarapodásában visszaveti. Mint a város egyik krónikájában³ olvashatjuk: „Mária Terézia idején érte Komáromot történelmének eddigi legnagyobb katasztrófája: 1763. VI. 28-án a szörnyű földrengések következtében összedőlt a város valamennyi temploma és 300 lakóház. A halottak száma megközelítette a százat. Ez a szörnyű elemi csapás a következő évtizedekben többször megismétlődött.”

A város életében ekkor beálló fordulat érzékeltesére álljon itt csupán egyetlen adat: amíg 1753-ben 452 volt a céhekbe tömörült kézművesek száma, addig a tragikus eseményt követően 1770-ben már csak 381. „A visszaesés oka az 1763. évi pusztító erejű földrengés és az azt követő hónapokig tartó földrengéssorozat, amely számos kézművest Komárom elhagyására kényszerített.”⁴ A nagy komáromi „földindulás”-ról a város jeles szülöttjei műveikben sorra megemlékeztek. A bibliográfus id. Szinnyi József (1830–1913), a művelődéstörténetész Takáts Sándor (1860–1932), mindenekelőtt pedig Komárom legnagyobb fia, Jókai Mór (1825–1904), aki Az elátkozott család című művében örökítette meg a város történetének e szomorú eseménysorozatát.

A pozsonyi Madách kiadónál megjelent kötet nem „benszülötték” munkáit tartalmazza: a szlovák Stefan Korbel' és a magyar Baróti Szabó Dávid verses tudósításainak legsikerültebb részeit kapja kézhez benne az olvasó.

Stefan Korbel' (1732–1779) a komáromi földrengés idején a Veszprém megyei Bakonycsérjén volt oskolamester. A szlovák írástudók által ez idő tájt használt bibliai cseh nyelven írt „visszatekintése” még a természeti katasztrófa évében elkészült. Kézirat azonban hosszú időn keresztül a budapesti Széchenyi Könyvtárban várta felfedezését, s első nyomtatott megjelenésére csak 1964-ben került sor. Magyarul ez az első (szemelvényes) ki-

¹ *Stefan Korbel'*: Visszatekintő elmélkedés az isszonyatos földrengésről és *Baróti Szabó Dávid*: A komáromi földindulásról (Madách, Bratislava, 1981. 72 old.)

² *Takáts Sándor*: Lapok egy kisváros múltjából. Ziegler Károly kiadása, Komárom, 1886. 43 old.

³ *Dr. Szénássy Zoltán*: Komárom története. in. Madách Naptár, 1981. 172 old.

⁴ *Kecskés László*: Komáromi mesterségek. Madách, Bratislava, 1978. 19 old.

adása, a jól sikerült fordítás *Varga Imre* munkáját dicséri.

A másik – ugyancsak részleteiben jelenlevő – mű szerzője a Székelyföldről elszármazott, szülőfaluja nevét előnevül választó *Baróti Szabó Dávid* (1739–1819), költeményének írása idején a Komáromhoz közeli Virt-pusztán tartózkodik volt tanítványa, Pyber Benedek vendégeként. Rév-Komárom nevezetes napjainak története az ő megfogalmazásában 1777-ben jelent meg először. Míg Korbel barokk tizenkettesekben, Baróti klasszikus hexaméterekben szedte verse a földrengés körülményeit.

Végül egy helytörténeti érdekesség. Említsük meg a „várfokra ragasztott és engem s népem nevéző gaz Szűz” szobrát. Ez az ún. „kőszűz” a komáromi vár két bástyafalának összetalálkozását díszítő női szobor. Kezében valamikor vaskoszorút tartott, ez azonban idővel elrozsdásodott s nyoma veszett. A kéz régóta üresen mered a levegőbe, s a néphit szerint fűgét mutat az ellenségnek, talapzatára pedig ez van írva: gyere holnap!

Ezért is osztjuk az utószót író *Varga Imre* véleményét, aki szerint a két költemény „elsősorban dokumentum: irodalomtörténeti és helytörténeti érdekesség.”

Dr. Polgárdy Géza

Balázs János:

Magyar deákság

Magvető (1980) 565 old.

Ez a mű először tárja fel azt az izgalmas folyamatot, amelynek során, a honfoglalást követően finnugor, tehát nem indoeurópai eredetű anyanyelvünk a kereszténység fölvetelétől kezdve, a latin nyelv hatására jellegzetesen európai nyelvvé lett. A kötet szerzője a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészkarának nyelvészprofesszora, aki e munkájában évtizedes nyelvészeti, irodalomtörténeti és művelődéstörténeti kutatásainak eredményeit foglalja össze.

Az első ciklus tanulmányai adnak feleletet arra a kérdésre, hogy miért jelentette a legújabb időkig nálunk a műveltekhez, vagyis a deáksághoz való tartozás az európai magasabb műveltséget, s a latin nyelv tudását is.

Érdekes módon honfoglaló őseink először a görög nyelvű bizánci műveltséggel ismerkedtek meg. Magyar királyfiak nevelődtek Bizáncban, s házasságuk révén uralkodói kapcsolatok szövődtek Árpád-házi királyaink és a bizánci császárok között. Mégsem a bizánci görög műveltség vált uralkodóvá Árpád-házi királyaink idején, hanem a római katolikus kereszténység felvételével a latin. S bár deák szavunk is görög eredetű, mégis István király korától kezdve a latin nyelvet kezdték deáknak nevezni.

Izgalmas és új kép bontakozik ki a kötet azon tanulmányaiból, amelyek elsőként vizsgálják meg „vendég” szavunk eredetét. Megtudjuk, hogy ez az

addig ismeretlen eredetű szavunk Velence nevét rejti, s hogy István király korában azokat a zarán-dokokat nevezték először vendégeknek, akik mint Gellért püspök is, ebből a csodálatos városból mint a kereszténység meghonosítói telepedtek meg hazánkban.

Fény derül egyebek között *szegény* szavunk eredetére is. Megtudjuk, hogy a nomád feudalizmus korában azokat nevezték így, akik a települések szegélyén húzódtak meg, mint kivetettek és jofosztottak. *Tulajdon* szavunk eredetének feltárása pedig arra ad feleletet, hogy volt-e már magántulajdon a honfoglalást megelőző évtizedekben is őseinknél.

Egyik legizgalmasabb fejezete a könyvnek az, amelyben a bizánci történetírók tudósításait felhasználva, a szerző világos okfejtéssel és félreérthetetlenül kimutatja, hogy a *székelyek* nevének töve a gyepl jelentésű ősi magyar szék szó. Maguk a székelyek is mindig a legtisztább magyar nyelvet beszélő közösségnek tartották magukat. A szerző fejtegetéséből megtudjuk, hogy a székelyeket Árpád-házi királyaink a nyugati, majd pedig Erdélyben a keleti határoknak gyeplével való védelmére telepítették azokra a vidékekre, amelyeken mindmáig fennmaradtak e védelmi feladatukra utaló helynevek.

Szerves egységet alkotnak a kötet első és harmadik ciklusának tanulmányai is. Ezekből megtudjuk, hogy a XVIII. század második felétől kezdve vált egyre tudatosabbá a műveltek körében, milyen sokat köszönhetünk a latin nyelv közvetítésével hozzánk került európai eszméknek. De a legjobbjaink azt is felismerték, hogy az akkori latinság már nem volt igazán korszerű, s hogy a latinitás erőltetése hazai iskoláinkban egyre inkább akadályozta a nemzeti műveltség kibontakozását, mivel így a magyar háttérbe szorult. Ugyanakkor nyelvünk megújítását sem lehetett elkezdeni és megalapozni a latin nyelvnek mint európai nyelvi modellnek a figyelembevétele nélkül, mivel az anyanyelv kiművelése is csupán az európai nyelvi mintává és példaképpé vált latin segítségével történhetett. Kazinczyék korában az európai nyelvi modellt már nemcsak a latin, hanem a német és a francia nyelv is képviselte, mint a modernebb műveltség közvetítője.

A harmadik ciklus tanulmányai a latinnak mint európai nyelvi modellnek rendkívüli hazai hatását szintek szerinti bontásban, teljesen új megvilágításba helyezve tárják elénk. Megtudjuk ezekből, hogy miben különbözik a latint is magába foglaló indoeurópai nyelvek rendszere a finnugor nyelvekéttől, amelyekhez a mi anyanyelvünk is tartozik. Fény derül arra is, hogy a latin abécé hogyan váltott alkalmassá magyar szövegek lejegyzésére. Különösen újszerűek az ezután következő fejezetek, amelyek legrégibb nyelvemlékeinknek: a Halotti Beszédnek, valamint az Ómagyar Mária-siralomnak művészi megszerkesztettségét elemzik. Az eddigi vizsgálatokról lényegesen eltérő eredményekre vezetnek a zárófejezetek, amelyek egyfelől az ősi magyar verselésnek, másfelől pedig a görög–

latin mintájú klasszikus időmértékes magyar verse-
lés rejtelmeiről lebbentik fel a fátylat. A kötet utol-
só fejezete pedig arról ad számot, hogy az Arany
Jánostól sürgetett ékes magyar szókötés, vagyis a
művészi magyar fogalmazás módjait hogyan taní-
tották iskoláinkban latin minták nyomán, a régi
latin retorikák tanításait anyanyelvünkre alkalmazva.

A kötet szokatlanul gazdag és változatos anya-
got tartalmaz, a legújabb tudományos eredmények-
re támaszkodva, s népünk műveltségére vonatkozó
alapvető ismereteinket lényegesen gyarapítva. A
szerző előadásmódja és okfejtése mindvégig világos,
a kötet olvasása igazi gazdagodást jelent. Nagyban
növelheti nemzeti önismeretünket és fokozhatja
öntudatunkat. Nem kétséges, hogy a Magvető Ki-
adó e kötet közreadásával is jó szolgálatot tett
magyar szocialista kultúránk ügyének.

Sólyom László

Nemzetiségi törekvések Bécsben

*(Ethische Gruppen in der Bundeshaupt
stadt Wien.) Symposium am 26. Oktober
1981. Integratio XV. k., (Szerk: Deák Ernő)
Wien, 1982. 170 old.*

Az 1976. évi ausztriai nemzetiségi törvény –
közép-európai viszonylatban is – figyelemre méltó
kísérlet a nemzetiségek helyzetének átfogó rende-
zésére. Néhány elve, megfogalmazása azonban ki-
váltotta a nemzetiségek, különösképpen a Bécsben
élő népcsoportok kritikáját, s szervezeteik általá-
ban nem vállaltak részt a törvény megvalósításában.
A karinthiai szlovének és a burgenlandi horvátok ez
idéig nem alakították meg a fenti törvény által kör-
vonalazott „népcsoport-tanácsukat” (Volks-
gruppenbeirat, ti. nemzetiségi tanács). Szolidaritást
vállaltak velük a Bécsben élő horvátok és szlovének
is. A fővárosban élő csehek sem a törvény, sem
pedig az azt követő, az anyanyelv és a napi érintke-
zésben használt nyelv megállapítását célzó nép-
számlálás nem tartotta külön számon, nemzetiségi
létfajosságukat csak 1977-ben ismerték el. A
Nemzetiségi Tanács megalakításának lehetőségével
csak a Burgenlandban honos magyarság képviselői
éltek. 7 burgenlandi és 1 bécsi tisztségviselő rész-
vételével 1979. június 12-én alakult meg a magyar
Nemzetiségi Tanács, amelynek képviselői jogköre a
burgenlandi magyarokra korlátozódik. (Az 1971.
évi népszámlálás adatai szerint az osztrák állampol-
gárok között 19 711 fő vallotta magát magyarul –
is – beszélőnek, közülük 5673 fő a burgenlandi.
Más adatok szerint Ausztriában mintegy 70 000
magyar él, közülük Bécsben több, mint 20 000.)

Miután a nemzetiségi törvény nem segítette elő
megfelelő módon a nagyvárosok, főként Bécs nép-

csoportjai létezését, az őket képviselő szervezetek
között bizonyos együttműködés jött létre, amely-
nek célja helyzetünk felmérése, a tennivalók meg-
beszélése, a nemzetiségi törvény jobb kiaknázása
vagy újabb értelmezése volt.

A négy népcsoport helyzete annyiban feltétle-
nül hasonló, hogy bécsi létüket az asszimilálódas
fenyegeti, etnikai-kulturális sajátosságaik fenntar-
tása az ausztriai viszonyokhoz mérten eléggé nehéz.
Az említett, 1971. évi adatok szerint a bécsi illető-
ségi osztrák állampolgárok között 65 28 cseh, 6099
magyar, 2316 horvát, és 500 szlovén volt. A nem-
zetiségi egyesületek más jellegű adatai (újság-elő-
fizetések, tagsági létszámok stb.) szerint cseh kb.
20 000, magyar 24 000, horvát 15 000. A horvátok
és a szlovének anyaországi kapcsolata rendezett, a
magyaroké és a cseheké nem. A horvát, szlovén és
burgenlandi magyar lakosság öshonos Ausztriában,
ugyanaz a bécsi csehek és magyarok csak kisebb
részéről mondható el.

A népcsoportok különbözőségeit is figyelembe
véve, jelentős eseménynek tekinthető az 1981. ok-
tóber 26-án, Ausztria nemzeti ünnepén tartott
konferencia, amelyen megjelentek a bécsi nemzeti-
iségi egyesületek vezetői és képviselői, valamint
Bécs város tisztségviselői. A tanácskozás házigaz-
dája az Ausztriai Magyar Egyesületek és Szerveze-
tek Központi Szövetsége (Zentralverband Ungari-
scher Vereine und Organisationen in Österreich)
volt. A konferencia fontosságát jelzi az osztrák álla-
mi és Bécs városi hivatalos szervek magas szintű
képviselete: a védnöki tisztelet Kreisky szövetségi
kancellár és Gratz bécsi polgármester látta el. Meg-
jelent és felszólalt az ülésen dr. Erhard Busek alpol-
gármester. A konferencia elnöki tisztét Bécs város
tanácsának referatúrávezetője: dr. Varga József
professzor látta el.

A kötetben is közreadott referátumok mind-
egyike kitért a népcsoportok bécsi történelmi gyö-
kereire. Az előadók hangsúlyozták, hogy népcso-
portjuk tagjai éppúgy Ausztria nemzetiségi állampol-
gárai, mint a Karinthiában, Burgenlandban és
máshol élő társai. Minden előadó érintette az
által képviselt népcsoport, szervezet működését,
kritikával illetve az osztrák hivatalos szervek elzár-
kózását, az állami anyagi támogatás csekély voltát,
vagy hiányát.

Osztrák állami részről kirajzolódott a törekvés
az ellentétek feloldására, a kibontakozás keresé-
sére. A felkért hozzászólók hangsúlyozták, hogy a
nemzetiségi törvény eléggé rugalmas ahhoz, hogy át
lehesen hidalni a kétségtelenül meglévő nehézsége-
ket. Főleg a cseh és a magyar népcsoport nagyobb
részének szólhatott az az értelmezés, amely szerint
esetleg már 25 év, tehát egy nemzedék ausztriai
kötődése elég lehet annak eldöntéséhez, hogy az új
viszonyok között is fennmarad a nemzetiségi lét, az
anyanyelvhez való kötődés, tehát ezen az alapon
esetleg megadható nekik is a nemzetiségi státus.

A referátumok alig érintették a nemzetiségek és
az anyaországok kapcsolatát. Busek alpolgármester
üdvözlő nyilatkozata, az elnök Varga professzor
zárszava viszont egyaránt és erőteljesen hangsúlyoz-

ták azt az igényt, hogy Ausztria nemzetiségei töltsék be a híd szerepét anyaországuk felé. A konferencia elnöke szerint e kapcsolatnak funkcionálnia kell, ha a népcsoportok eredményesen akarnak eleget tenni a híd- és közvetítő szerepnek. Csak egyetérthetünk azzal a szándékkal, amit ez a zárzó kifejez: „Meg kell tanulnunk egymással beszélni és meg kell tanulnunk a beszédet népcsoportunk tagjaival és más népcsoportok tagjaival, osztrák szülő hazánk népével és anyaországunk népével.” Reméljük, hogy ezen az úton az első lépés volt a bécsi népcsoportok első konferenciája, és reméljük, hogy ez a kötet – méltó folytatásaként az ausztriai nemzetiségek helyzetét elemző, 1979-ben kiadott XI–XII. kötetnek – ilyen irányt igyekszik kitűzni a további törekvések elé.

Marosi Endre

Batthyány Kázmér emlékére

Szerk.: Dr. Füzes Miklós

(Kiadta a HNF városi Bizottsága és a Siklói Vár és Múzeum Baráti Köre, Siklós, 1981.)

Siklós rendszeresen megemlékezik történetéről. Pár évvel ezelőtt dr. Kovács András tollából olvashattunk értékes kiadványt, most a siklói 2. számú általános iskola névadó ünnepe (Batthyány Kázmér nevét vette fel) alkalmából rendezett tudományos konferencia anyagát jelentette meg.

Bezeredy Győző (Az 1848/49. évi szabadságharc katonai eseményei Baranyában), B. Horváth Csilla (Siklós örökváltás-szerződésének áttekintése), Füzes Miklós (Batthyány Kázmér politikai tevékenységének áttekintése), Sándor László (Adatok Siklós oktatástörténetéhez 1725–1845), Szita László (Nemzetiségek és a szabadságharcok Baranyában a forradalom kirobbanása és a külföldi intervenció idején) előadásai széles körképet vázolnak fel a korabeli állapotokról. Egy új zeneművel is megismerkedhet az olvasó: Várnai Ferenc zeneszerző, egy Batthyány levél nyomán majd Vörösmarty Mihály verse alapján alkotott egyneműkarával.

Szarka Árpád tanácselnök megnyitója és zárószava azt a felelősséget tükrözi, amit a ma embere érez a múlt értékeivel kapcsolatban, „amivel nem utolsó sorban önismeretünket és önbecsülésünket, a szülőföldhöz való ragaszkodást tudjuk elősegíteni.”

Krisztián Béla

Balogh János:

Az Őrség kapujában

(Csákánydoroszlói Közös Községi Tanács V. B. kiadása 1981. 196 old.)

Dömötör Sándor, az Őrségről szóló könyvében Felsőmarácot, az etnikailag Őrséghez tartozó külső községek közt említi. Ez a Felső-Rábavidék és a vasi Hegyhát ölelésének szögletében fekvő falu, a szerző véleménye szerint, mindkét tájegységhez tartozik, ezért adta kötetének Az Őrség kapujában címet.

Balogh János könyve első részében szülőfalujának földrajzával, éghajlatával, állat- és növényvilágával, majd az őskortól a feudalizmus végéig itt élt népesség történelmével, küzdelmeivel foglalkozik. Ezt követi a felsőmaráci vonatkozású események ismertetése az 1848–1849. évi szabadságharctól a legújabb időkig. Részletes adatokat közöl a felszabadulásról, a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Bizottság, a Földigénylő Bizottság, a termelősövetkezet működéséről, a helyi közigazgatás, az oktatás és népművelés fejlődéséről, eredményeiről. Külön csoportosításban olvashatunk a falu tárgyi és szellemi néprajzáról.

A kötet értékét nagymértékben emeli az adatok és események részletes leírása, a sok eredeti okmány közlése, a 3. térkép, 19 táblázat és a 48 fotó. Felsőmarác monográfikus leírásából a szerzőnek a szülőfaluja és annak népe iránt érzett mély szeretete érezhető.

Meg kell még említenünk a kiadó csákánydoroszlói Közös Községi Tanács V. B. anyagi áldozatvállalását, mely nélkül ez a tanulmány nem jelenhetett volna meg.

Csaba József

Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár megjelent kötete¹

A Kolozsvári Nyomdaipari Vállalat termékeként nemrégiben megjelent az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár 1164 lapnyi harmadik kötete (Elt-Fel). (Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982.) Anyagát gyűjtötte és szerkesztette Szabó T. Attila, szerkesztő munkatársak B. Gergely Piroksa, Kósa Ferenc, Zs. Maksay Mária, Nagy Jenő, Vámszer Márta, Vigh Károly és Zsemlyei János. E főmunkatársakon kívül még a szócikkek román értelmezé-

¹A Szótörténeti Tár első két kötetéről, lásd: Morvay Péter: Böngészés egy „új” kincstárban. Szabó T. Attila: Erdélyi Magyar Szótörténeti tár I–II. Honismeret, 1979. 5–6. (Szerk.)

Szabó T. Attila és Kányádi Sándor beszélgetnek. Kolozsvártól, 1982. karácsonyán (Szabó T. Ádám felvétele)

sében a nemrég elhunyt *Kelemen Béla*, a német értelmezésekben pedig a szerkesztésben is oroszán részt vállaló *Nagy Jenő* vett részt. Az anyagrendezésben Szabó T. Attila ikertestvére *Szabó T. Judit*, az egészségügyi vonatkozású szócikkai megszerkesztésében a főszerkesztő felesége *Sz. Csáti Éva*, a biológiai vonatkozású anyag átnézésében a legidősebb fiú *Szabó T. E. Attila* segített.

A könyv szerkesztője *Szilágyi N. Sándor*. Minden felsorolt név mögött kemény, áldozatkész munka fedezete áll.

Nem véletlen a sok munkatárs, s nem véletlen a három erdélyi nyelv: a magyar, a román és a német következetes használata sem. A Tárat nem egy szűkebb szakmai körnek szánták szerkesztői, s nem csupán egy nemzet kultúráját gazdagítja egy-egy újabb kötet, hanem középkelet-európai honismereti kiadványról is van szó, mert az ember, e könyvben más népeknek, nemzeteknek az erdélyi magyarokkal való kapcsolataira, a szokások változásaira, a művelődési és gazdasági élet fejlődésére is bőségesen talál adatot. Akár a német vagy a román nyelv és kultúra kutatója, akár a zsidó vagy az örmény nép viszontagságos történetének bűvára, ha jól megnézi, a Tár kötetében őt érdeklő gazdag nyelvi anyagra lel.

A harmadik kötet az *eltáblázott* 'kitáblázott, kiosztott; impartit dupa locuri; Nach Feldern verteilt' címszóval kezdődik és magába foglalja minden egyes *fel-* igekötős szavunkat, a *felsugorodás*, 'izomsorvadás' kifejezésig. Az értelmezés előtt több helyen is kérdőjelet találunk, főleg az egyszerű előfordulások esetén. Ez azt akarja érzékelteni, hogy olyan anyagismeret birtokában is, mint a kötet főszerkesztőjénél megfigyelhető, ajánlatos – elsősorban gyéren adatolt példánk esetén – a jelentések meghatározásában óvatosságnak lennünk.

Meglepően gazdagon adatolt az erdélyi régiségben egy-egy ősi, eredetét illetően a finnugor együttélés koráig visszavezethető szavunk, mint pl. a *fa* 'Holz, Baum', amely olyan összetételekben is jelentkezik, mint: *faablak* (először 1681-ből adatolt), *faabroncs* (1832), *faabroncsos* (1647), *faács* (1699), *fa-adminisztráció* (1738), *faág* (1597), *faág* (1782), *faagyú* (1714), *faajtó* (1590), *faalkotmány* (1883), *faállvány* (1867), *faalmárium*

(1801), *faasszony* 'faszobor asszonyalakkal' (1778), *fabástya* (1620), *fa borsóörölő* (1643), *facsap* (1833), *faceber* (1589), *facserép* 'zsindey' (1821), *facsésze* (1787), *facsobolyó* (1679), *faember* 'férfialak fából' (1778), *fafaragó* (1681), *fa falóra* (1810), *fagomb* (1756), *fa gyertyamártó* (1780), *fa harangláb* (1750), *fahidacska* (1694), *fahordó* (1590), *fa imaház* (1857), *fa íróasztal* (1853), *faiskatulya* 'fadoboz' (1742), *faistálló* (1777), *fakalitka* (1679), *fakanapé* (1836), *fakard* (1805), *fakengyel* (1748), *fakilincs* (1669), *fakölyű* 'famozsár' (1681), *faköpecse* 'fa mérőedény' (1878), *fakulcs* (1727) stb. Gazdagon szemlélteti már e kiragadott szóanyag is a fafeldolgozás egykori színvonalát Erdély lakossága körében. Olyan kultúra ez, mely északi nyelvrokonainkkal is összeköt, s melynek sokoldalúságát jól érzékelteti a Tár egy-egy, ma már számunkra ismeretlenül csengő szóösszetétele.

Az Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár most megjelent harmadik kötetének végén összesítő táblázatokat találunk az eddigi kötetek adatairól. A számításokat *Kürti Miklós* könyvelő végezte. Ezek szerint csupán a harmadik kötet címszavainak száma 5431 (az első kötetben 7223, a másodikban 6150 címszó van). Így az első három kötetben a keleti magyar nyelvterület 18 804 szaváról és szókapcsolatáról találunk a *felsugorodás* címszóig terjedő, megbízható jelentés- és használatbéli adatolást az 1300-as évektől a múlt század végéig. A szóanyag évszázadról évszázadra a latinról a magyar írásbeliségre való áttéréssel egyre nő. Az 1300-as évekből két adalékunk van, az 1400-as évekből 26, az 1500-as évekből már 20 048, az 1600-as évekből 28 654, az 1700-as évekből 39 667 és az 1800-as évekből 20 310 adat (megjegyzendő, hogy az adatok száma nem egyenlő a címszavak számával, hiszen egy-egy címszó egytől több tucatnyi mennyiségű adatot tartalmazhat). Ne lepjen meg bennünket az sem, hogy az adatok száma a múlt században csökken, mert a legkorábbi adatolások a legérdekesebbek nyelvünk korai története szempontjából, s elsősorban azok kerülnek be a szótárba. Az első három kötetben tehát a fentiek szerint évszázadokra felbontva 108 707 adat került be Szabó T. Attila kétmilliót meghaladó nyelvi adattárából.

Mivel tudjuk azt, hogy a negyedik kötet már a nyomdában van, az ötödik kötet anyaga pedig már megismerkedve, s ezek a *ki-* igekötővel bezárólag felölelik az erdélyi magyar történeti szókincs „egészét” (tökéletes szótár nincs, és nem is lehet), a *k* betű csak a magyar szótárakban kb. a szóanyag fele, a tíz kötetre tervezett Tárban elkészültével körülbelül negyedfél százezernyi nyelvi adattal számolhatunk, s a címszavak számát hozzávetőlegesen 60–70 000 körül állapíthatjuk meg. Egyetlen magyar történeti tájegységről sem készült el, s sincsen is készülöben olyan méretű történeti tájszótár, mint ez a kolozsvári félig-meddig magán (de a Kriterion Könyvkiadó révén államilag is támogatott) vállalkozás, a romániai magyarok nem kis büszkesége!

S most mondhatnók: e tekintetben vigyázó sze-

meinket kelet felé vethetjük. A Dunántúl, a Felső-Tisza mente, Esztergom, Vác, Pozsony és Kassa, Lőcse és Eperjes levéltárai, a palóc területek, Eger, a szágri levéltárak, Burgenland és Bécs levéltárai tele vannak hatalmas mennyiségű kiaknázatlan XV–XVI–XVII. századi, magyar nyelvű levelekkel, panaszokkal, könyvekkel. Ennek összegyűjtése és szágri rendbe állítása nem csupán nyelvész-feladat, noha nyelvészeinknek elől kellene járniok e munkában. S még nem is említettem az Országos Levéltárat a Budai Várban, a maga hihetetlenül gazdag, több nemzedék kutatóit ellátni képes nyelvi anyagát.

Az ilyen jellegű munka fontosságát talán a költő mérte föl a legtömörebben. Kányádi Sándor 1978-ban Kolozsvárott megjelent Szürkület című kötetében így ír:

„Be kell hordanunk, hajtánunk mindent.

A szavakat is. Egyetlen szó,
egy tájszó se maradjon kint.

Semmi sem fölösleges.” (Noé bárkája felé)

E sorok mögött aranyfedezet is van, hiszen ma már a költő feleségét is az Erdélyi Magyar Szótörténeti Társzerkesztői között találjuk. Kányádi Sándor e behordást bizonyára reánk is értette. Jó lenne, ha a földrajzi nevek begyűjtésének mintájára egy-egy tájegység vagy megyénk hozzálatnának őseink szavainak begyűjtéséhez, hogy a panasz és szitkozódás, bánat és öröm szavai ne maradjanak parlagon. Hogy régi szép könyveinket ne csak kinyomtassuk, hanem olvasni is tudjuk. Még ha szó-tárral is. Bizom benne, hogy e szavak sem maradnak parlagon.

Szabó T. Ádám

A Balassagyarmati Honismereti Híradó

A Nógrád megyeiek lokálpatriotizmusa példamutató. Négy kötetben közreadták a megye történetét, egy-egy részterület feldolgozása után több könyv jelent meg az ott élők múltjáról. Néhány év alatt több, Balassagyarmattal valamilyen módon foglalkozó írás hagyta el kötött formában a nyomdákat. Szabó Károly átfogó munkája a városban élt, dolgozott írók életútját követte nyomon. Réti Zoltán Rózsavölgyi Márkról írt monográfiát, Szomszéd Imre Balassagyarmat felszabadulás utáni fejlődését vázolta. Legutóbb Kmetty Kálmán adta közre a város utcáinak és utcaneveinek történetét feldolgozó kötetét.

A nagy oldalszámú tanulmányok mellett rendszeresen jelentetnek meg kronikákat is. A Honismereti Híradó 1979 óta évente két alkalommal tájékoztatja a múlt után érdeklődő nagyközönséget a kutatások eredményeiről. A Hazafias Népfrent égisze alatt, s annak segítségével szervezték meg a tájékoztató kiadását, a Híradó szerkesztőségi bizottságában a Művelődési Központ História Klubja,

a város tanácsa és MSZMP-bizottsága, az önkéntesekből verbuválódott Honismereti Kör és a Palóc Múzeum képviselteti magát. A félezer példányban kiadott lapot a Madách Imre Könyvtár segítségével sokszorosítják. A lap célkitűzése, hogy a városban folyó vagy ahhoz és környezetéhez kapcsolódó kutatások eredményeit bemutassa, az érdeklődők számára lehetőséget teremtsen a honismereti munkában való aktív részvételre. A legutóbbi – 1981/a. – számban is jól tükröződik ez a törekvés. A minden füzetben meglevő beköszöntő tanulmányt dr. Szabó Károly írta Balassagyarmat Komjáthy Jenő életében és költészetében címmel.

A városban működő oktatási intézmények közül centenáriumi ünnepséget ültek az ipari szakmunkásképzőben. A vidéki tanoncoképzők közül elsőként alakult balassagyarmati iskola a felvidéki megyék részére készített mestereket. Az itteni tevékenységet bemutató emlékkiállításról, a százéves ünnepségsorozatral Arató János számolt be.

A Szántó Kovács János Óvónői és Egészségügyi Szakközépiskolában is jubileumot ültek. 30 éve mint tanítóképző kezdte meg működését az intézmény, s ezt a funkcióját 1959-ig töltötte be. Az akkori átszervezések után a város második gimnáziumaként működött tovább az iskola. Az egészségügyi középiskaderek képzése mellett 1972-től folyik újra pedagógusképzés a Szántóban. Tóth Lajos és dr. Molnár János mutatták be az olvasóknak a 30 éves iskolát.

A Híradóban még két nagyobb lélegzetű írás jelent meg. Hopkó Tatjana V. M. Ljubimov volt városparancsnokkal beszélgetett a II. világháború utáni eseményekről, dr. Zólyomi József pedig a Palóc Múzeum emlékülésén elhangzott előadásban értékelte a 90 éves munkát. A várossal kapcsolatos évfordulókat Majdán Béla foglalta össze. Az első vasútvonal megépüléséről, a Nógrádi Nemzeti Intézet másfél száz éves megalakulásáról kapunk ismereteket. Kmetty Kálmán a Balassagyarmati utcanevekről írt könyvét, a feldolgozás módszereit mutatja be a szerkesztőség felkérésére. A szerkesztőség Viszhang rovata zárja a kiadványt, amelyben felkéri az olvasókat, hogy a város történetével hivatalosan is foglalkozó kutatók mellett jelentkezzenek emlékeikkel, írásaikkal.

Dr. Majdán János

Penavin Olga:

A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórogyon)

(Fórum Könyvkiadó, Újvidék, 1981.)

Penavin Olga Szlavónia négy szigetmagyar falvában, Szentlászlón (Laslovo), Kórogyon (Korog), Harasztiban (Hrastin) és Rétfalun (Retfala) vizsgálja a családi szervezet kialakulását, életét és felbom-

lását. A nyelvjáráskutatás és néprajzgyűjtés alkalmával figyelt fel a szerző a szlavóniai nagycsaládok rendszerére, melyeknek több modellje élt évszázadokon keresztül. Emléktörédekekből, az 1820-as évektől kezdődő presbiteri jegyzőkönyvek feljegyzéseiből és gazdag szakirodalom segítségével rekonstruálja a nagycsalád szerkezetét, a családjogi szokásokat, a gazdasági életet, a hétköznapi életet, az élet fordulóihoz fűződő szokásokat, az egyházi és a világi közigazgatás szerepét.

A szerző a monográfia első részében általában ír a nagycsaládról, utalva a gazdag nemzetközi irodalomra, Dalmácia területén a XIII. századból van nyoma ilyen jellegű családi szervezetnek, ásatások pedig a VII–X. századi meglétéről adnak hírt. A különböző meghatározások lényege, hogy a *nagycsalád gazdasági-társadalmi szervezet, amelyet vérokonsági és házassági kapcsolatban élő személyek alkotnak a legidősebb férfi irányításával*, és ami még nagyon fontos: *egy adózó egységnek számít minden nagycsalád*. A jobbágyfelszabadítás után kezdődik a nagycsaládok lassú kihalása, a polgárosodás, a bekövetkezett gazdasági változás a szervezet felbomlását hozta magával. Az elmaradottabb vidékeken azonban az évszázadok óta bevált és megszokott életformához való ragaszkodás, a változástól való félelem napjainkban is életben tartja a régi típusú nagycsaládokat.

Penavin Olga összehasonlítja a délszlávoknál megfigyelhető nagycsaládok modelljeit a szlavóniai magyar nagycsaládokéval. Megállapítja, hogy mindkettőnél fellelhető az egy fedél alatt vagy egy telken, de több házban vérségi és házassági kapcsolatokra épülő nagycsaládszervezet. A délszlávoknál azonban hiányzik az a változat, amikor a szolga és családja együtt él egyenrangú félként a családdal. Ezt ugyanis az adózási rendszer, a termelési szint hozta létre. A szlavóniai magyar nagycsaládszervezetről viszont hiányzik az a lehetőség, hogy idegen családok társuljanak egy szövetkezetbe.

A szlavóniai nagycsaládok létszámát illetően különbözőek az adatok. A szájhagyomány szerint pl. Kórogyon Pikó szüléknél tizenhatan éltek egy családban, de a század elején Dezső-Pikó János nagycsaládjában huszonnégyen voltak. 1842-ben a hivatalos iratok Kórogyon 117 családot említenek átlagosan 11 taggal.

A könyv második részében a kórogyiak nagycsaládszervezetét mutatja be a szerző, a község letelepedésétől figyelemmel kísérve a lakosság életének alakulását. Ismerteti a nagycsaládok szerkezeti felépítését. A családon belüli hierarchia fontos tényezője az együttélésnek. A nagycsalád ura és parancsolója a gazda, vele majdnem azonos szinten van a gazdaasszony, a háztartás feje. Alattuk a férfiak csoportja, ezek után az asszonyoké, akik ki voltak szolgáltatva, nem sok szavuk volt a család életében. A gyerekek és tehetetlen öregek a ranglétra legalsó fokán voltak, még a szolgák is megelözték őket. A családban szigorúan meghatározott munkamegosztás volt, mindenkinek – még a gyerekeknek is – megvolt a napi feladatuk. A munka beosztásakor tekintetbe vették a kort, a nemet és a családi álla-

potot. A nagycsaládban történő gazdálkodásról írt fejezetben a földművelést, az állattenyésztést, a halászatot és a vadászatot mutatja be. Figyelmet érdemel az ősi ház és a gazdasági udvar beosztása, valamint az étkezés és öltözködés a nagycsaládokban.

A *Hétköznapi élet* című fejezet néprajzi szempontból is jelentős. Játékok, népdalok, ünnepi szokások, a fonóház, szüret, kukoricafosztás szokásai szerepelnek itt, de a jegyesség és a lakodalom menete is helyet kap. A nagycsaládok hiedelemvilágával is megismerkedünk a házaselet, a szülés, a gyermekágy, a gyógyítás, a rontás, a halál és a temetés témakörén belül. A rokonsági kapcsolatok elnevezésének gazdsága a családi közösség társadalmi szervezeti jelentőségét mutatja. Itt esik szó az iskoláztatásról, a nagycsalád és a világi közigazgatás kérdéseiről is.

A monográfia befejező részében Penavin Olga összegezi munkája lényegét, a függelékben pedig az adatszolgáltatók és a felhasznált szakirodalom jegyzéke mellett gazdag fényképanyaggal találkozunk. A *nagycsaládszervezet Szlavóniában* a szerző munkásságában és a jugoszláviai magyar könyvkiadásban egyaránt kimagasló helyet foglal el.

Sasvári Vajda Zsuzsa

Viga Gyula:

Népi kecsketartás Magyarországon

Borsodi kismonográfiák, 12.

(Miskolc, 1981. 146 oldal, 32 kép)

A miskolci Herman Ottó Múzeum legújabb kötete hiánypótló néprajzi irodalmunkban. Köztudott, hogy a magyar népi állattartásnak és pásztorkodásnak könyvtárnyi irodalma van. A nagytáji és tematikus monográfiák mellett, a résztémákat feldolgozó tanulmányok egész sora jelent meg az utóbbi évszázadban. Az egyes állatfajtákat azonban nem egyformán érintette a kutatás. A juhászat pl. állattartásunk legalaposabban feldolgozott, és az európai állattenyésztési rendszerekben elhelyezett területe. Jóval kevesebbet tudunk a sertéstartásról és a viszonylag kisebb számban tartott háziállatokról (kecske, szamár, öszvér). Igaz, hogy a magyarságnál ezek gazdasági jelentősége mindig kisebb volt, mint a szarvasmarháé vagy a lóé, de tartás módjuk történeti vizsgálata sok hasznos adatot és következtetést nyújthat a néprajztudomány számára. A kecsketartásról legfeljebb mellékesen tesznek említést a más állatfajtákkal foglalkozó tanulmányok. Pedig a kecske tenyésztésének történeti feldolgozása a magyar állattartás legarchaikusabb rétegeit tárhatja fel.

Néhány kisebb résztanulmány után, most *Viga Gyula* a támakör országos szintű összefoglalására vállalkozott.

Hat nagyobb fejezetre osztva tárgyalja a kecsketartás történeti, tenyésztési kérdéseit. A kecske a

legkorábban domesztikált állatok egyike, az erre vonatkozó legrégebbi adatok az i. e. VIII. évezredből származnak Délnyugat-Ázsia területéről. A kecske rendkívül igénytelen állat, és a takarmányozás teljes hiánya esetén is viszonylag jelentős hasznot nyújt. Ez bizonyára befolyásolta, hogy a juhokkal együtt már az i. e. VII. évezredben átkerült a Balkán területére. Az európai kontinensen a kecske tenyésztése a Földközi-tenger partvidékén, illetve a mediterrán térségben jelentős, máshol – így a Kárpát-medencében is – csupán a szarvasmarha és a juh tartásának kísérője. Az archeozoológia újabb eredményei szerint a magyarság már az ugor korban, a Közép-Volga és a Káma vidékén ismerte a kecskét. Nyelvünk tanúsága szerint a bolgár–török népekkel való kapcsolatok is hatottak kecsketartásunkra.

A magyarság története során a kecske más állatokhoz viszonyított aránya mindig alacsony volt (az összes állat 1 százaléka alatt maradt). A kecske egyenetlenül oszlott meg az ország egyes területei és a különböző társadalmi rétegek között. A paraszti gazdálkodás színvonalának emelkedésével a kecske másként nem hasznosítható hegyvidéki peremterületekre szorult vissza. Csupán szociális tényezők képtették bizonyos korszakokban a szegényebb rétegeket intenzívebb kecsketartásra. A XIX–XX. század fordulójától az elszegényedő zselérek és a városi proletariátus tartotta, de az 1950-es években, a beszolgáltatások idején is fellendült tenyésztése.

A geográfiai és szociális tényezők alapján Viga Gyula két fő csoportra – *táji és szociális típusokra* – osztja a magyar népi kecsketartást. Három táji típust különböztet meg. Az *alföldi kecsketartás* jellemzője, hogy a jobbágygazdaságokból már a XV–XVI. században kiszorult kecske a „szegényember tehene” lett. A naponta hazajáró egyéb állatokkal legeltették, vagy a ház körül tartották teje miatt. A *középhegységi területeken* a kecsketartás leggyakrabban a juhászathoz kapcsolódott, ritkábban a földművelő életmódhoz. Az állatokat az erdőkben legeltették, a kecsketejet a juhtejjelel együtt dolgozták fel. A *havasi kecsketartás* a juhászathoz kapcsolódva legeltetéssel hasznosította a természetlen területeket. A történeti Magyarország területén a vlach pásztorok az évszakoknak megfelelően vándorolva legeltették a kecskéket a magasabb és alacsonyabb hegyi legelőkön.

A szerző recens és irodalmi anyag alapján részletesen ismerteti a tartás technikáját, a szaporítást és mustrálást. A kecskéket foggal herélése és a különböző racionális gyógyító eljárások a pásztor-kultúra régi közös hagyományain alapulnak. A kecske sokszor más állat tartásának hagyományait öröklő, így a tenyésztésnek alig van saját kultúrája és ismeretanyaga. A terelő- és hívószavak, valamint az állatnemek és a kor megjelölésére szolgáló kifejezések a kecsketartás történeti rétegeire utalnak. A színmegjelölések és kecskenevek viszont a balkáni és kárpáti pásztor-kultúrákkal való kapcsolatokra is rámutatnak.

A magyarságnál a kecske legfontosabb haszna a tej, amit zömmel a tehéntej pótlására használtak, a kecskejuh fogyasztása másodlagos jelentőségű. A kecsketej feldolgozása a tehén- és juhtej mintájára történt, eljárásai és eszközei azok átvételére utalnak. A korábbi évszázadokban a viseletben jelentős szerepe volt a kordoványosok, tímárok és vargák által kikészített kecskebőrnek. A kecskeszőr hasznosításának elsősorban az ország délkeleti részén volt nagyobb hagyománya. A kecskét csak alkalmanként, szükségmegoldásból igazták. A kecskék házaknál vagy vásáron cseréltek gazdát.

Viga Gyula könyve nagy nyeresége néprajzkutatásunknak. A rendkívül adatgazdag és alapos munka részletesen feltárja a kecsketartás jelentőségét népünk gazdálkodásában és hagyományos életmódjában. A fellelhető összehasonlító szakirodalom felhasználásával a magyar népi kecsketenyésztést a tágabb – kárpát-medencei és európai – keretekben is elhelyezi. A kötetet gazdag illusztrációs anyag egészíti ki, valamint angol és német nyelvű összegzés zárja.

Peterscsák Tivadar

Kerecsényi Edit:

A Mura menti horvátok története és anyagi kultúrája

(Povijesti materijalna kultura pomurskih Hrvata)

(Kiadja a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége és a Tankönyvkiadó. Bp., 1982.)

A nagykanizsai Thury György múzeum igazgatója, Kerecsényi Edit, több évtizede menti a tájék pusztuló kincseit, néprajzi hagyatékait, veszi védelmébe a halálra szánt műemlékeket. A szervezés, a mentés, megőrzés sok gondja mellett arra is talál időt, hogy publikáljon, hogy a bennünket körülvevő múltrol a feledés rétegeit lefejtve azt a jelennek és a jövőnek tanulsággal megmutassa. Néhány éve belekezdett a Mura menti horvát falvak történelmének, anyagi kultúrájának feltárába.

Ez a kötet a Tankönyvkiadó gondozásában jelent meg. Nagyszerű, szép könyv, az országos helytörténeti kiadványok közt is rangos helyet érdemel. Méltó annak a csaknem tízezer főnyi horvát anyanyelvű embernek küzdelmes múltjához és jelenéhez, akikről szól.

Az olvasó ne várjon romantikus népeletrést. A szerző levéltárak, eddig ismeretlen hatalmas archív anyag, szakirodalom, egyházi és magántulajdonban levő források alapján tárgyilagosan, tudományos igényvel állítja elének *Murakeresztúr, Fityeháza*,

Tótszerdahely, Tótszentmárton, Molnári, Semjénháza, Petrivente Zala megyei községek múltját és jelenét. A számos dokumentummal és hiteles adattal illusztrált tudományos értékű kötetet bizonyára haszonnal forgatják majd a történészek és más kutatók itthon és határainkon kívül.

E községek sorsa mindig Nagykanizsa régiójába tartozott, vele bukkott vagy emelkedett. A történeti anyag visszamegy az első írásos forrásokig, de részletesen csak a horvátok betelepüléséről foglalkozik az eseményekkel. Klasszikus történelmi nevek bukkannak föl: ezek a falvak a *Zrínyiek, Nádasdyak, Inkeyek, Bathyányiak, Szapáryak, Kanizsaya* birtokai voltak. A török pusztítása után elnéptelenedett tájra a XVII. század végén a Murán túli birtokaikról e feudális nagyurak a muraközi nyelvjárást beszélő *kaj-horvátok* telepítettek. Bizonyára több *Vlasics, Proszenyák, Kukuruzsnyák, Rodek, Kuzma* stb. nevet viselő ember izgalommal fedezi majd fel őseit a 200–300 éves zsellérlajstromokon vagy dézsmajegyzékeken.

Kerecsényi Edit külön részben foglalkozik az ittmaradt vagy a visszaköltöző magyarokkal is, akik a többség hatására az idők folyamán horvátá váltak. Példának említi a Fehér nevű családokat, akiket a múlt században már Bélinek jegyezték be (Fehér = horvát Beli), de több horvát nemzeti csaldél visel régi Gadányi, Dobos, Pannai, Kocsis, Kanizsai stb. nevet ma is.

Kerecsényi Edit a történelmi anyag mellett hozzáértéssel foglalkozik a régi és az új gazdálkodási formákkal, a földművelésben és állattenyésztésben végbement változásokkal, bőséges számadattal kísérve, egészen a termelőszövetkezetek modern üzemágazatáig. Ezen a tájon mindig kevés volt a termőföld. Külön térképen szemlélteti, hogy 1945 előtt melyik majorba szerződtek el az itteniek nyáron aratómunkásnak, summásnak, hogy szűkös kenyérüket megkeressék. A férfi lakosság nagy része ma is más megyében vagy városban keresi kenyerét. A könyvből megtudhatjuk, hogy ennek ellenére ezek a községek nem néptelenedtek el, a szülőföld szeretete, a faluközösség összetartó ereje visszahúzza az embereket, itt építik fel új otthonukat, szaporodnak az emeletes házak.

A szerző összegyűjtötte a népi táplálkozás hagyományos emlékeit, a hajdani népi gyógymódokat is. Részletesen olvashatunk a régi házépítési módzerekről, a hagyományos lakásberendezésekről, színes bútorokról, leltárt ad egy század eleji menüasszony kelengyéjéről. Megtudhatjuk, hogy a nők legfontosabb viselete közé tartozik a *flajdanka* (szoknya), a *robača* (alsószoknya), a *bešvica* (öv), a *frton* vagy *šurec* (kötény) és a *žnora* (a színes fejkötő). Feltárta a szerző a házasságok régi és mostani irányát, valamint a régi és jelenkori oktatás körülményeit. Az olvasónak a körültekintő munka olvasása közben csak olyan hiányérzete támadhat: milyen kár, hogy nincs, aki hasonló alaposággal feldolgozza a horvát falvak gazdag szóbeli hagyományait is.

A mutatós művet a szerző és Berentes Tamás fekete-fehér és nagyszerű színes fotói gazdagítják. Jó

néhány archív felvétel szerepel a harmincas évekből Seemayer Vilmostól. A rajzokat hozzáértő kézzel *Zeikfalvy Lenke* készítette.

A könyv először horvát nyelven jelent meg, hiszen nemzetiégekről szól. Úgy tudom, az érdeklődők hamarosan magyarul is kézbe vehetik e kis, horvát etnikai szigetnek számító népcsoportról szóló izgalmas tanulmányt.

A szerző nem horvát, de mélyes ember szerzetével, nemzetközi eszmeiségével, kiemelkedő szaktudásával tiszta, őszinte képet tár elénk a Mura menti horvátokról, akiknek sorsa, küzdelme, történelme közös a velük együtt élő magyarságával.

Dr. Eperjessy Ernő

Szentimrei Judit:

Széki iratosok

(Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1982. 28 old. + 45 melléklet)

A bukaresti Kriterion Könyvkiadó kézimunka-albumsorozatának legfrissebb darabja a *Széki iratosok*, amely sorrendben a negyedik a prázsmári száz, az udvarhelyszéki és kalotaszegi gyűjtemény után.

„Szék városának”, ahogyan lakói még ma is nem kis büszkeséggel mondják, ennek a Mezőség nyugati peremén fekvő nagyközségnek a népművészetére alig több mint félszáz esztendeje figyeltek fel a szakemberek, de mindmáig nem ismerjük kellő mélységig. A közelmúltban kibontakozott táncművelés, az idegenforgalom megélnélkülésével párhuzamosan az 1717-es tatárbetörés emlékét idéző Bertalan-napi (aug. 24.) megemlékezés és más ünnepek sok-sok látogatott, turistát vonzanak ide, s messze földön ismertté vált a széki tánc és a széki muzsika. S ahogyan a széki muzsikusok hangszerén még a sláger vagy a Radetzky-induló is átalakult, a helyi hagyományokhoz idomult, ugyanúgy a világ minden tájáról érkezett ezernyi hatás, minta, öltés-technika sajátosan *széki hímzéssé* vált a vászon fölötté a paraszttasszonyok túje nyomán.

Szentimrei Juditnak, a romániai magyar népi textiliák ismert kutatójának a gyűjtését tartalmazza ez az album, s a mintákhoz írott bevezetőjéből közelebbről is megismerhetjük a hímzésekkel összefüggő széki szokásvilágot, izelítőt kapunk a hímzések jelrendszerének máig nyomon követhető, funkciójukkal szorosan összefüggő elemeiről, a lakás díszítésében, otthonosabbá tételében betöltött szerepéről.

A gazdag fényképanyag is hozzájárul ahhoz, hogy ne csak ügyes kezű, jó ízlésű, díszítő kedvű lányok, asszonyok forgassák haszonnal a 90, szabad rajzú hímzésintát a hozzájuk csatlakozó öltésrajzokkal és szerkezetmagyarázó ábrákkal, hanem a szakemberek, a népművészet hivatásos búvárlói számára is elsődendő forrásmunkává válják.

Szabó Zolt

Kisvárdai környéki népmesék

A kötetet sajtó alá rendezte Erdész Sándor (A Jósza András Múzeum kiadványai 18, Nyíregyháza, 1980. 174 old.)

Bodnár Bálint egyike volt a legszorgalmasabb népmese gyűjtőknek. Egész sorozat népmese őri az emléket a budapesti Néprajzi Múzeum etnológiai adattárában és a nyíregyházi Jósza András Múzeum kéziratgyűjteményében. Nemcsak gyűjtő volt, hanem mesemondó is, a laktanyából magával hozott meséket, trufákat, erotikus történeteket idős koráig megőrizte emlékezetében. Mesemondásáért elnyerte a népművészet mestere címet. Gazdag mesanyagából Erdész Sándor 25 szöveget válogatott ki, rendezett sajtó alá, látott el bevezetővel és jegyzetekkel. A gyűjtemény nem a mesemondó, hanem a mese gyűjtő Bodnár Bálintot mutatja be az olvasónak, s vele azokat a szabolcsi mesemondókat, akiktől meséi származnak. Hős meséket, tündérmeséket, legendameséket, novella- és tréfás meséket találunk a kötetben diktálás után szó szerinti lejegyzésben. A jegyzetek szerint több mese felismerhetően olvasmányforrásból ered. Ezek helyett inkább a szóbeliségből származó meséket válogattunk volna a kötetbe, miután az anyag gazdagsága erre lehetőséget ad. A mesék jó, teljes változatai típusuknak. Színvonalukra jellemző, hogy több közülük szerepelni fog egy német nyelvű magyar hősmese válogatásban.

A bevezetőben Erdész Sándor összefoglalja Bodnár Bálint élete folyását és gyűjtő tevékenységét. Az országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázat egyik ismert alakja volt. Nem múlt el év, hogy pályamunkája ne szerepelt volna a kitüntetettek között. Viszonylag korai tragikus halála megakadályozta őt szép tervei megvalósításában. Szerette volna megírni szülőfaluja, Tiszalök monográfiáját, és nyomtatásban szeretne volna látni saját gyűjtésű és elmondású meséi legszebb darabjait. Utóbbi kívánsága részben teljesült. A kis kötet *Huszár István* illusztrációival jó képet ad a Bodnár Bálint gyűjtötte meseanyagáról.

A jegyzetek a meséket jól használhatóvá teszik a kutatás számára. A terjedelmengedte szűkszavúsággal bár, de a legfontosabb adatokat tartalmazzák: a sorszámot és a mesecímet kívül tájékoztatnak a mesemondó nevééről, életkoráról, foglalkozásáról, a gyűjtés színhelyéről és időpontjáról, továbbá a nemzetközi Aarne-Thompson-féle katalógus, a Berze-Nagy-féle katalógus és a készülő Magyar Népmesekatalógus típuszámáról. Bodnár Bálint és a vele foglalkozó néprajzkutatók lelkiismeretességét dicséri, hogy a jeles önkéntes gyűjtő

ezeket a fontos adatokat mind feljegyezte gyűjtés közben. A típusba sorolás már természetesen Erdész Sándor munkája. Ő jegyezte le továbbá két, magnetofonnal gyűjtött mesét is.

Szeretnénk remélni, hogy Erdész Sándor intenzíven foglalkozik ezzel a gazdag meseanyaggal, s idővel lehetősége lesz rá, hogy egy nagyobb szabású szakmunkában számba vegye Bodnár Bálint mese gyűjtő, mesemondó tevékenységét. Addig is, amíg erre mód nyílik, megyei vagy központi keretek között, örülnünk kell, hogy a megadott lehetőségek közepe melletti emléket állított a mese gyűjtő Bodnár Bálintnak.

Kovács Ágnes

Lábady Károly:

Hold letette, Nap felkapta

(A Magyar Képes Újság kiadása. Eszék, 1982)

A drávaszögi találós kérdések gazdag kincses-tárát nyitotta ki előttünk Lábady Károly jeles néprajzos. A gyűjtött anyag Vörösmart, Sepse, Kő, Csuzs, Karancs, Hercegszöllős, Várdaróc, Laskó, Bellye, Kopács faluból származik.

A magyar népköltészet kutatói a múlt század óta számon tartják e nagy népszerűségnek örvendő műfajt, amely a reneszánsz óta vált különösen kedvelté. A humanizmus és Mátyás király udvara igen kedvezett az okosságpróbak, a találós kérdések elterjedésének. „A feltáró munka során – írja a szerző – eredményesnek ígérkezett a drávaszögi találós kérdések összegyűjtése és feldolgozása. Egy szűkebb tájegységre korlátozódó munkával tíz helyesből, amelynek nyelve, szokásai, hagyományai sok rokon vonást mutatnak, 4842 találóst sikerült összegyűjteni, részben általános iskolai tanulók és tanáraik segítségével.”

A vizsgálódáskor kiderült, hogy találósokra úgyszólván minden korosztály tudott példát mondani, mind a nők, mind a férfiak gazdag adatközlőknek bizonyultak.

Lábady Károly a találósok közlésénél figyelembe vette a versitmust és aszerint tördelte a szöveget. Dr. Katona Imre és dr. Penavin Olga szakmai tanácsaival segítette a szerzőt, aki ezt a hatalmas anyagot könyvében elrendezte, és külön fejezetekbe iktatta. Az adatközlők életkora igen változó. Kilencéves kislától 70 éves asszonyig és férfig mindenki tudott egy-egy találóst mondani és nem akármilyet

A kötet címadója a következő: Hágcsón hágtam, lépcsőn léptem /Aranygyűrűm elvesztettem/ Hold letette, Nap felkapta kebelébe eresztette. Mi az? A válasz: harmat. Ilyen és ehhez hasonló kérdések változtatják egymást, amelynek lírai szépségét maga a népköltészet jelenti, vagyis az a népi tapasztalat,

amely ezekben a kérdésekben megnyilvánul és amely ma már népi bölcsességként áll előttünk.

Csontkürttel kürtölnek /Aranydeszkák hasadnak/ Földi férgek mozognak – mondja a hajnalról az egyik találós, és ennek képi világa nem is akármilyen balladai szépséget sejtet. Vagy például a következő: Fekete pohárból iszik egy holt madár, fekete a nyoma /A fehér mezőn jár. – A tinta, toll, papiros elrejtése ez a népi gondolkodás szerint.

Lábadi Károly szépséges kötete tulajdonképpen a bölcsesség tárháza, azé a bölcsessége, amely a kérdéseken keresztül próbálja ki az emberi tudást, teszi próbára az emberi szellemet.

Polner Zoltán

Rác Sándor:

Földeák ragadványnevei

Magyar Személynévi Adattárak

Szerk.: Hajdú Mihály

(ELTE, Bp., 1982)

Gyerekkoromban nem értettem, az öregek miért kérdik a nevem helyett, hogy *kinek a fia vagyok?* Most, hatvan felé, már tudom, mert az ifjabb nemzedéket én is csak úgy vagyok képes elhelyezni ismereteim között, ha apját-anyját kérdezem. Örömmel olvasom Rác Sándor *Földeák ragadványnevei* című dolgozatának bevezetőjében, hogy ő is így van szülőfalujában, Földeákon, amelyet vagy harminc éve elhagyott, amikor Makóra költözött. „Az őslakosság leszármazottait úgy ismerem, hogy elmondják apjukat, anyjukat, a nagyszüleiket, utcajukat, falurészüket, ahol laktak vagy laknak.”

Rác Sándor, a makói Kálvin téri általános iskola tanára, már régóta jól ismert önkéntes néprajzi és nyelvjárási gyűjtő. Tanítványainak gyűjtőmunkájaként az Eötvös Loránd Tudományegyetemen működő névkutató munkaközösség kiadásában 1981-ben megjelent az *Óföldeák ragadványnevei* című füzet. Most pedig ugyanabban a *Magyar személynévi adattárak* című sorozatban megjelent munkája 1979-ben az országos néprajzi és nyelvjárási gyűjtőpályázaton kiemelt első díjat kapott. Hatalmas anyag: 4376 nevet tartalmaz!

„Földeák ragadványnevekben gazdag település” – írja Rác Sándor a bevezetés első mondatában. Mielőtt még valaki azon tűnődne, vajon miféle lélektani magyarázata lehet, hogy egy-egy faluban sok vagy kevés a ragadványnevek száma, rögtön megadom – Rác Sándor nyomán – a magyarázatot. Földeák történelme során meglehetősen zárt település volt, és a felszabadulás utáni népmozgás ellenére jórészt még ma is az. Ennek következté-

ben viszonylag kevés a vezetéknev és mivel a keresztnevek (utónevek) száma is, a hagyomány keretei között, szűk körből választható, az *átlagon felül sok az azonos név*. 1954-ben 37 vezetéknevet 1741 ember viselt, tehát a felnőtt lakosságnak majdnem 60%-a. Egy-egy névnek ez az ún. *funkcionális terheltsége* magyarázza a ragadványnevek szükségességét: meg kellett egymástól különböztetni az azonos nevéket.

Idézhetnék a rengeteg névből sokat, de csak néhányra jut itt hely. Rác Sándor megkért, ha írok könyvéről, a durva ragadványneveket ne írjam ki. Eleget is teszek kérésének, akit érdekel, majd megszerzi a könyvet. Nem idézek abból a rengeteg anekdotából sem, amelyet Rác Sándor egy-egy ragadványnév eredetét magyarázva előad. De elmondom, hogy voltaképpen az ő vezetékneve is ragadványnévi eredetű. Ősei Deszkről kerültek Földeákra, s eredetileg Lévai volt a családnévük. Földeákon kapták a Rác ragadványnevet, s 1723-ban, amikor az anyakönyveket elkezdték vezetni, így írta be őket a pap.

A *Borbé, Bognár, Cserepes* s hasonló foglalkozásnevek a legermeszesebbek. De a ritkábbak közt van *Beszerező, Bérelszámoló, Bérszámfejtő, Brigádvezető, Buszos, Büffés, Cirkuszos, Csemetekertős, Cukorosztó, Fodbalista, Földszövő, Gépellási, Parasztpárti, Szentéletű, Telefonos* (telefonoszerelő), *Ufoszos, Véraló* (véradóállomáson dolgozó), *Vőfény, Zenész, Zsuppos* (zsúptetőket készítő) stb.

Nagyon érdekes a *Rúzsamenyasszony* meg a *Rúzsavőlegény* ragadványnév eredete. A konzervatív nézeteiről, egyszerűs mind számos alapítványáról ismert szeged-alsóvárosi születésű Oltványi Pál (1823–1909) földeáki plébános (1854–1890) ún. rózsauinnepelet rendezett évről évre Péter-Pál napján a templom előtti piactéren. Látványos „rózsalakodalmat” tartottak, s ezen két férfi 20–20, két nő pedig 10–10 forint jutalmat kapott, a koldusokat megvendégelték, két árva lányt pedig felruháztak. A szokás meghonosodott, és a felszabadulásig élt. Rác Sándor nagynénje, Nagy Terézia, egyike azoknak, akik ragadványnevekben még őrzik a régi szokás emlékét, őt *Rúzsamenyasszony Nagykosmautcai Körmöndi Tecának* ismerik a földeákiak. Ebből az első kettő egyedi, a *Körmöndi* meg öröklött ragadványnév: a falubeli Nagy család egyik ágát hívják így. Ezek a nevek előtt rövidítésként írásban is használták a *K.* betűt, de eredetét már senki – Rác Sándor édesanyja, *Körmöndi Kata*, azaz Nagy Katalin sem tudja.

Itt-ott, úgy érzem, hogy nem ragadványnévről, csupán a foglalkozásnév megszokott használatáról van szó. Mint pl. a falu orvosának, dr. Kertész Dezsőnek a kétszer is közzölt (1694–193) *Kertész Doktor* neve. Nemigen ragadványnév a változata sem: *Orvos Kertész Dezső*. A harmadik – *Sakkos Kertész Doktor* – már az lehet.

Rác Sándornak szorgalmas munkájáért nemcsak a szülőfaluja lehet hálás, hanem a magyar névkutatás is.

Péter László

Két fazekasfalu Gömörben

(*Kiadja a KLTE Néprajzi Tanszéke
Folkloristica
et Ethnographica 7.
Debrecen, 1982., 152 old.*)

A kötet a szakirodalomban szinte alig ismert két gömői fazekasfalut, Lévártot és Deresket veszi széles körű vizsgálat alá. E Turóc völgyében fekvő két faluban az első világháborúig a fazekasság jelentette a fő foglalkozást. A két települést nemcsak a nyelv, a vallási és a rokoni kapcsolat, hanem a biztos megélhetést nyújtó fazekasság is összekapcsolta. A nyelvhatár mentén élő két falu múltját, gazdasági helyzetét, s a fazekasság szerepét a szerzők sokoldalúan vizsgálják. Részletesen foglalkoznak a fazekasmesterség munkafolyamataival, ügyelve az azonosságra és eltérésekre, vizsgálják a termékváltozást, figyelve olyan részletekre is, mint a dereski fazekasok kiegészítő munkája, a zindelyfedő cserép készítése.

Figyelmet szentelnek a szerzők az interetnikus kapcsolatokra, történeti és recens adatokkal bizonyítják a magyar és a szlovák fazekasfalvak közötti szoros kapcsolatot. A két fazekasfalu termékei – gömői jelzővel – messze vásárookra jutottak el. Vásározás révén jelentős vándorlás zajlott le. A gömői két falunak biztos piacot jelentett az első világháborúig Tiszántúl, Nyírség, Bereg stb., de termékei eljutottak a szlovák területre, elsősorban a Szepességbe is.

Kresz Mária a magyar kerámiakészítést Európában páratlanul tartja. Deresk és Lévárt paraszt fazekas falu kutatása úttörő munka, amely gazdagítja az általános gömői kutatás mellett, a gömői kerámiai ismereteinket, s vele együtt a magyar kerámia szakirodalmát is.

Dr. Szamosújvári Sándor

Pécsi Anna:

Magyarok a franciaországi forradalmi munkás- mozgalomban, 1920–1945

(*Kossuth Kiadó, 1982. 321 old.*)

A Tanácsköztársaság leverését követő évek gazdasági és politikai megrázkódtatásai a magyar munkások ezreit készítették arra, hogy a munkanélküliség vagy a megtorlás elől külföldön keressenek menedéket. Úticéljuk, különösen az amerikai

bevándorlási kvóta megszigorítását követően, elsősorban Franciaország volt, amelynek háború tépázta ipara majd egy évtizedig szinte számlálatlanul szivta fel az európai munkanélküliek tömegeit. A kezdetben spontán, majd egyre inkább szervezett jelleget öltő bevándorlás méreteire jellemző, hogy létszáma 1930-ra elérte a 3 milliót. Ebben a magyarok, többségükben bányászok, vasasok és textilipari munkások, mintegy 40 ezer fővel képviselték magukat.

A politikai hovatartozását és érettségét, valamint gazdasági helyzetét tekintve igen tarka képet mutató franciaországi magyarság rétegződésének, szervezeteinek, gazdasági és politikai küzdelmeinek feldolgozása történetírásunk régi adóssága. Ennek törlesztésére vállalkozott a szerző, bemutatva, hogy a hazainál sok tekintetben kedvezőbb francia politikai helyzet, a legális baloldali pártok és szakszervezetek mennyiben mozdították elő a magyar munkásság ideológiai tájékozottságát és harci formáinak kialakítását. A kivándorlás körülményeinek és mértékének vázlatos ismertetése után az olvasó részletes képet kap a baloldali magyar munkásszervezetek kialakulásáról, a hazai, a szovjet, valamint a francia kommunista pártokkal ápoló kapcsolatairól, továbbá azokról a harcokról, melyeket jogaikért, az emigráció létbiztonságáért vagy egyszerűen pusztá léteért vívtak a gazdasági válság, a Népfront és a világháború esztendeiben.

Mint a cím is jelzi, a szerző elsősorban a Komintern magyar szekciója által irányított, és az FKP, illetve a Vörös Szakszervezeti Internacionáléhoz csatlakozott CGTU mellett dolgozó kommunistákra összpontosít, így éppen csak érinti a sok esetben nagyobb tömegeket tömörítő egyéb magyar szervezetek tevékenységét. Ez az aránytalanság megkérdőjelezi a könyv koncepciójának helyességét. Ahhoz ugyanis, hogy megérthessük a franciaországi magyar munkásság tagoltságának, illetve ellentéteinek okait, nem tekinthetünk el a különböző pártok és frakciók elvi állásfoglalásainak, valamint akcióinak ismertetésétől, a munkásegység létrejöttéig hosszú ideig akadályozó tényezők árnyaltabb ábrázolásától. Jóllehet, a szerző számos esetben helyesen mutat rá, hogy a húszas évek szektás módszerei, a lehetséges szövetségeket „szocializistáknak” minősítő gyakorlata eleve lehetetlenné tette a szociáldemokratákkal és a polgári radikálisokkal oly kívánatosnak tartott akcióegység megkötését, csakhogy ezek a kritikai megjegyzések önmagukban kevésbé érzékeltetik az ellentétek valódi mértékét és jellegét, továbbá nem magyarázzák azt a sajátságos helyzetet, amelyben a kommunisták támadásainak éle inkább a szocialisták, semmint a Horthy-hű emigráns szervezetek ellen irányult. E koncepció tükröződik a szerző forrásfeltáró módszerében is, amikor eltekint a Köztársaság vagy az Itt az írás! c. lapok feldolgozásától, valamint L. Nagy Zsuzsa és Löffler Pál tanulmányainak hasznosításától.

A csaknem 40 ezer fős emigrációt a tárgyalt időszakban a legkülönbözőbb tömörülések igyekeztek a maguk céljainak megnyerő, illetve kisebb-

nagyobb szociális és kulturális szolgáltatásokkal ellátni, részükre érdekvédelmet nyújtani. Taglétszámát tekintve, a húszas években az Emberi Jogokat Védő Magyar Liga rendelkezett a legnagyobb vonzerővel. Elnöke, Károlyi Mihály, továbbá a jó szabadkőműves kapcsolatokkal rendelkező vezetősége sok ezer magyart, köztük kommunistákat is megóvott a kiutasítástól vagy a munkanélküliségtől. A párizsi emigráció és a hazai ellenzék szempontjából egyaránt jelentős Liga mellette tehát mindenképpen indokolatlan, különösen az antifasiszta egységfront megvalósulása idején. Nem szabad elfeledkeznünk ugyanis arról, hogy éppen a szervezet vezetőinek közbenjárására

járult hozzá Daladier miniszterelnök ahhoz, hogy a világháború kitörésekor a magyarok – mint önkéntesek – a francia hadsereg tagjai lehessenek, továbbá arról sem, hogy a Liga, Fonyó Hugó személyében, mártírokkal is rendelkezik e harcban.

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy Pécsi Anna könyve – vitathatatlan erényei és rendkívüli adatgazdagsága ellenére is – hiányérzetet hagy maga után, ezért a franciaországi magyar emigráció histográfiájában, mint továbbgondolásra méltó, a további feltárómunkához jól hasznosítható mű jelent fontos lépcsőfokot.

Nagy Csaba

HÍREK

Az Ózdi Kohászati Gyártörténeti Múzeum különösen az utóbbi években nagy népszerűségnek örvend nemcsak a lakosság, hanem az Ózdra látogatók körében is. Mint a számok igazolják, a

város közművelődésének egyik jelentős részévé vált. Fennállása tíz esztendeje alatt 125 ezer látogatót fogadott. Huszonkét esetben rendeztek itt időszaki kiállítást. 2349 szocialista brigád és 1859 iskolai osztály ismerkedett a múlt emlékeivel. Jelenleg 809 leltározott egységgel, jelentős történelmi adattárral, fotodokumentációval rendelkezik. A múzeum 1982-ben két időszaki bemutatót tartott, Ózd képes-levelezőlapon és Fazola Henrik élete címmel. Az utóbbit a Központi Kohászati Múzeummal közösen rendezték meg. A múzeum rövidesen még nagyobb teret kap, ugyanis a volt Gyár úti Általános Iskola földszintjét veheti igénybe. Egy helyiségbe a város és a gyár történelmi múltját, egyben pedig a szakterületek fejlődéstörténetét reprezentáló anyagok kapnak helyet. Külön helyiséget kapnak az időszaki bemutatók megtartására.

(Kerékyártó Mihály)

*Észak-Magyarországi hímzés,
XVII. sz. közepe (Hornyák László)*